

Анотація

У статті висвітлюються методичні аспекти, пов'язані з роботою над уживанням учнями 5–7 класів виразальних мовних засобів у текстах художнього, розмовного та публіцистичного стилів, розглядається проблема відбору мовного матеріалу для предметів мовно-літературного циклу, оскільки опора на текст при вивченні виразальних одиниць дасть змогу учителю відійти від механічного викладу, стане джерелом методичної творчості, чинником потужного впливу на думку та мову учня.

Ключові слова: навчання мови на текстовій основі, текст, мовна діяльність, мовна особистість, типологія мовленнєво-комунікативних вправ із уживанням виразальних мовних засобів у текстах художнього, розмовного та публіцистичного стилів.

Аннотация

В статье освещаются методические аспекты, связанные с работой над употреблением учащимися 5–7 классов выразительных языковых средств в текстах художественного, разговорного и публицистического стилей, рассматривается проблема отбора языкового материала для предметов языковедческо-литературного цикла, поскольку опора на текст при изучении выразительных единиц, даёт возможность учителю отойти от механического изложения, станет источником методического творчества, весомым фактором влияния на мысли и на язык учеников.

Ключевые слова: обучение языку на текстовой основе, текст, языковая деятельность, языковая личность, типология коммуникативно-речевых упражнений с употреблением выразительных языковых средств в текстах художественного, разговорного и публицистического стилей.

Summary

Methodical aspects, which are connected with work of pupils of 5–7 forms on using of linguistic means of expression in art, colloquial and publicistic texts are investigated in this article. Methodical aspects, connected with influence of the subjects of the literary-language cycle on emotional-sensible sphere of teenagers are considered in article. Such questions as searching for the ways of the improvement of the lesson, development creative pupil's activity, emotional perception of the educational material, realization of their needs in intercourse are considered.

Keywords: communicative-occupative method of approach to teaching language; theory of language activity; typology of linguistic-communicative exercises with use of linguistic means of expression in art, colloquial and publicistic texts.

УДК 81'255.4:34:811.111

Згурська В.Г.,

викладач,

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У РАМКАХ УКРАЇНОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Це дослідження присвячене перекладацькому аналізу структурно-семантичних характеристик юридичних термінів англійської мови під час їхньої передачі засобами української мови. Проблема вивчення структурних та семантичних особливостей англійськомовних лексичних одиниць юридичного характеру у перекладацькому аспекті

знайшла своє місце у роботах Г.О. Винокура, В.П. Даниленка, Є.Ф. Скороходька, С.В. Гринєва та інших. У центрі уваги дослідників юридичних термінів виявилися проблеми семантичної структури [1; 3], словотворчої семантики [6; 7; 8], перекладу правових документів [4]. Але існуючі дослідження структурно-семантичної природи юридичних термінів у перекладацькому полі не мають комплексного характеру. **Актуальним** нам вважається дослідження структурно-семантичної природи лексичних одиниць юридичного характеру в перекладацькому аспекті.

Джерелом вибірки стали енциклопедичні словники та документи правового характеру, де зафіксовано аналізовані одиниці.

В основу дослідження покладено **гіпотезу**, що структурно-семантична природа юридичних термінів має важливий вплив на процес їхнього перекладу.

Метою дослідження є вивчення способів україномовного перекладу юридичних термінів англійської мови з урахуванням їхніх структурних та семантичних особливостей, яка спричинила необхідність розв'язання наступних **завдань**:

- визначити поняття юридичного терміну;
- дослідити структурні та семантичні особливості юридичного терміну;
- проаналізувати способи перекладу юридичних термінів засобами української мови.

В умовах інтеграції світової спільноти виникає необхідність розширення міжнародних контактів юридичного плану як на рівні урядів різних країн, так і на рівні повсякденного ділового спілкування. Потреба такого спілкування призводить до створення умов для правового регулювання великої кількості юридичних документів міжнародного та внутрішнього характеру. Таким чином, особливої важливості набуває лінгвістичний фактор у сфері співробітництва та розвитку взаємовідносин між Україною та країнами Європейського Союзу.

Посилення тенденції до взаємодії та взаємозалежності різних правових систем вказує на необхідність більш глибокого та детального вивчення мови адміністративно-правових документів. Це, у свою чергу, зумовлює виникнення спеціальної терміносистеми, яка складає основу лексики правових текстів. Одинцею терміносистеми є термін, визначення якого на сьогодні не є однозначним.

При визначенні поняття “термін” лінгвісти наголошують на структурних та морфологічних характеристиках лексичної одиниці терміносистеми, зауважуючи, що це може бути як моно-, так і полілексемні одиниці номінативної та вербальної природи [2, 15], її високій інформативності, компактності та однозначності, наголошуючи на її особливості бути стислою заміною відповідного розгорнутого опису чи визначення поняття [5, 121], “територіальній” обмеженості, при цьому ототожнюючи її з професійною лексикою [8, 27]. Але треба зазначити, що у кожному визначенні терміну поділяється точка зору, що термін містить в собі таку властивість, як співвіднесеність з поняттям, реалією, предметом, явищем певної сфери, які він означає. Розгорнуте тлумачення “терміну”, до якого приєднуємося й ми в даному дослідженні, подає Ф.А. Циткіна: “Термін – це спеціальне слово або словосполучення, яке вживається для точного вираження поняття з якої-небудь

галузі знання – науки, техніки, суспільно-політичного життя, мистецтва, юриспруденції тощо” [8, 25]. Крім того, у дослідженні Ф.А. Циткіної закладено основи порівняльного термінознавства, запропоновано методики порівняльного дослідження термінів у структурному та семантичному аспектах.

За структурною характеристикою переважна більшість юридичних термінів (97%) є похідними. З них близько 80% – терміни-словосполучення, 20% створено за допомогою різних способів словотворення (суфіксація, префіксація, словоскладання) [7, 68]. Усі терміни за своєю будовою поділяються на:

- прості (складаються з одного слова): *legislation* – законодавство;
- складні (складаються з двох слів): *Supreme Court* – Верховний суд;
- терміни-словосполучення (складаються із декількох компонентів): *specific performance* – реальне виконання.

Прості терміни неоднорідні за кількістю словоутворюючих компонентів. На цій підставі однокомпонентні терміни складають наступні групи:

1. до структури терміна входить лише одна основа (*claim, force*);
2. структуру терміна складає основа та один чи більше афіксів (*protection, deprivation*);
3. термін утворюється шляхом складання основ (*safeguard, blackmail*);
4. утворення терміна відбувається за допомогою складання основ та афіксації (*blackmailing*).

Для науково-технічної термінології є характерним також використання ряду суфіксів та префіксів малопродуктивних, непродуктивних і зовсім відсутніх у загальній мові. Таким чином, у системі термінотворення англійської мови широко використовуються:

1) суфікси:

<i>-tion</i> (<i>termination, identification</i>);	<i>-or</i> (<i>assessor, debtor</i>);
<i>-ment</i> (<i>punishment, judgement</i>);	<i>-er</i> (<i>endorser, petitioner</i>);
<i>-ance, -ence</i> (<i>interference, consequence</i>);	<i>-ant</i> (<i>claimant, defendant</i>),

2) префікси:

<i>de-</i> (<i>denomination, default</i>);	<i>un-</i> (<i>unconvicted, unconvertible</i>);
<i>sub-</i> (<i>submission, sublease</i>);	<i>trans-</i> (<i>transmission</i>).
<i>im-</i> (<i>imposition, implication</i>);	

Слабке розповсюдження префіксального способу творення термінів зумовлене невеликою продуктивністю префіксації в колі імен взагалі та в утворенні іменників зокрема. У той же час можливість використання префіксальних утворень обмежена характером понять, що висловлюються. Таким чином, продуктивність словотворчих засобів, а відповідно і структура термінів, у правовій термінології залежать від загальнономовних тенденцій, а також природою понять, які висловлюють терміни [7, 69].

Терміни-словосполучення, які висловлюють єдині цілісні поняття, мають різний ступінь змістової розкладності, в цілому вони більш сталі порівняно з вільними словосполученнями загальнолітературної мови за своєю лексико-семантичною організацією. Їх можна віднести до числа лексичних словосполучень, характерною

особливістю яких є те, що місце одного з компонентів заповнюється не будь-яким словом відповідної категорії, а лише деякими, що утворюють певну семантичну групу. Найважливішою ознакою терміну-словосполучення є його відтворюваність у професійній сфері вживання для вираження конкретного спеціального поняття. За межами конкретної термінологічної системи таке словосполучення не буде стійким і не сприйматиметься як зв'язана мовна одиниця. Отже, за кожним складеним терміном (терміном-словосполученням) стоїть стійка, стандартно відтворювана структура складного професійного поняття. Термінологія для терміна є тим полем, яке дає йому точність і однозначність, і за межами якого слово втрачає ознаки терміна.

В англійській юридичній термінології існує ряд термінів, які складаються з декількох компонентів. Наприклад:

human rights protection – захист прав людини;

protection of rights and interests – захист прав та інтересів;

observance and application of the effective legislation – дотримання та застосування чинного законодавства.

Стійкі термінологічні словосполучення значно легше піддаються перекладу, ніж складні слова-терміни, тому що в них усі компоненти граматично оформлені, що полегшує розкриття смислових зв'язків між ними. Тому, зазвичай, змістове значення термінологічних словосполучень не допускає ніяких неточностей у тлумаченні терміну.

Не менш важливу роль у процесі перекладу юридичних термінів відіграє й їхня семантична природа. Існують різні підходи до аналізу проблеми семантичних особливостей термінів, зокрема юридичних та правових. Наприклад, згідно теорії В. Шило дослідження історії розвитку англійської мови, культурних та політичних взаємин між мовними спільнотами дає підставу виділити історичні періоди надходження французьких адміністративно-правових запозичень у склад англійської мови, що супроводжується не лише розширенням кількісного складу англійської адміністративно-правової терміносистеми, але й якісними **семантичними** змінами в правничій термінології [9, 126]. Багато французьких слів проникло в англійську лексику у другій половині XIII та в XIV століть, що було зумовлено великим притоком французьких запозичень у XIII та XIV століттях [9, 124]. У XIV столітті англійська мова стає державною, її починають застосовувати у парламенті та вводити у судочинство, тобто в ті сфери, де вона раніше не застосовувалась, тому відсутність відповідної термінології у нових сферах вживання викликала потребу в її запозиченні з французької мови [9, 128]: *chattel, court, domicile, estate, laches, lease, petit jury, tenant, voir dire*. При порівнянні англійських та французьких синонімів можна помітити, що перші більш "просторічні" та конкретні, а другі – більш інтелектуальні та абстрактні: наприклад, *freedom* та *liberty*.

Для нового та сучасного періоду англійської мови найтипівішими виступають запозичення в галузі міжнародного права та дипломатії, що зумовлено суперництвом Франції та Англії у боротьбі за колонізацію території Індії та Америки, а також союзом Франції та Англії у період Першої та Другої світових воєн та

значним впливом Франції на розвиток міжнародної політики. Деякі терміни набули в мові реципієнта правового та неправового значення [9, 131]:

Слово	Правове значення	Інші значення
action	звинувачення, позов; судовий процес	діяльність, дія
claim	позов, офіційне звернення до суду про відшкодування збитків	заява, вимога, претензія
sentence	вирок, судове рішення	речення, сентенція
appeal	апеляція, право на апеляцію	звернення

Таким чином, спостерігається розширення/генералізація значення правових французьких запозичень, яке виходить за межі юридичної термінології. Як результат, при перекладі юридичної термінології на українську мову треба, перш за все, визначити семантику цих термінів, тобто встановити їхнє значення. При цьому треба брати до уваги той факт, що не завжди є повний відповідник терміна у мові перекладу: словник, як правило, дає декілька семантичних варіантів, серед яких тільки один передає точне значення терміна мови оригіналу.

Наприклад, аналізуючи семантичну структуру іменника *sentence* можна встановити, що він багатозначний і встановлює велике коло предметів та понять, залежно від сфери вживання. Але кожному значенню, в свою чергу, відповідає декілька українських слів, які в англо-українському словнику даються просто через кому. Так, перше значення – *вирок, рішення* (судове); друге – *речення, фраза* (грам.); третє значення – *сентенція, вислів*. Це свідчить про те, що при перекладі треба обов'язково звертати увагу на семантику слова та вибирати необхідний контекстуальний відповідник, за допомогою якого можна визначити значення терміну.

Аналіз фактичного матеріалу показав, що вибір словникового відповідника при перекладі юридичної лексики використовується у 60% випадків і є найбільш розповсюдженим способом перекладу даних лексичних одиниць. Вибір контекстуального відповідника використовується зокрема при перекладі поліеквівалентних термінів: *law* – *закон, право, професія юриста, суд, правило, фора*; *justice* – *справедливість, коректність, юстиція, суддя*, і, як результат, у порівнянні з перекладом інтернаціональних та високочастотних слів переклад лексичних одиниць, обмежених офіційним стилем, – у даному випадку юридичних термінів – становить серйозну проблему при перекладі.

Другим за частотністю використання у процесі перекладу юридичної лексики (31%) виявляється калькування – прийом перекладу термінів, коли відповідником простого чи (частіше) складного терміна мови оригіналу в мові перекладу вибирається, як правило, перший за порядком відповідник у словнику [1, 25]. Наприклад: *deprivation of life* – *позбавлення життя*, *legal status* – *правовий статус*, *execution of judgment* – *виконання вироку*, *competent court* – *компетентний суд*, *legal expertise* – *правова експертиза*, *propaganda for war* – *пропаганда війни*. У цих прикладах українські відповідники англійських юридичних термінів утворені за допомогою вибору першого словникового відповідника кожного з компонентів.

Перевагою прийому калькування є стислість та простота отриманого за допомогою еквівалента та його однозначна співвіднесеність з вихідним словом, яка доходить до повної оборотності відповідності. Необхідно зауважити, що калькування можна застосовувати тільки тоді, коли утворений таким чином перекладний відповідник не порушує норми вживання і сполучуваності слів в українській мові [1, 25].

За результатами дослідження фактичного матеріалу для передачі 6% юридичних термінів українською мовою використовується транскодування – спосіб перекладу, коли звукова або графічна форма слова передається засобом алфавіту. Власне транскодування поєднує в собі:

– **транскрибування** (передача звукової форми слова мови оригіналу): *hooligan* – хуліган, *memorandum* – меморандум;

– **транслітерація** (передача слова мови оригіналу по літерах): *status* – статус, *conflict* – конфлікт;

– **змішане транскодування** (використання транскрибування з елементами транслітерації і навпаки): *codex* – кодекс;

– **адаптивне / практичне транскодування** (слово мови оригіналу адаптується до структурних особливостей мови перекладу): *resolution* – резолюція, *expertise* – експертиза, *criminal* – кримінальний, *confiscation* – конфіскація, *implementation* – імплементація, *discrimination* – дискримінація.

Способи перекладу, об'єднані під транскодуванням, вважаються квазінеперекладними через те, що при їх використанні процес перекладу нібито обминається шляхом запозичення графічної (при транслітерації) або звукової (при транскрипції) форми слова, включаючи його значення, із мови оригіналу до мови перекладу. Хоча ці способи перекладу є одними з найдавніших, у наш час їх використання пов'язане з низкою обмежень (мовна політика, стилістичні норми тощо). Дані способи перекладу застосовуються при перекладі юридичних термінів, коли у мові перекладу відсутнє відповідне поняття і відповідний перекладний еквівалент. У такому випадку складно підібрати такий переклад, який би адекватно передав зміст поняття. Оскільки при транскодуванні транскодоване слово має одне значення, то такий спосіб перекладу застосовується у випадках, коли в мові перекладу необхідно створити чітко однозначний термін.

Лише 2% юридичних термінів, що входять до складу фактичного матеріалу, було передано українською мовою за допомогою описового перекладу – прийому перекладу лексичних одиниць мови оригіналу, коли слово, словосполучення, термін чи фразеологізм замінюється в мові перекладу словосполученням (або більшим за кількістю компонентів словосполученням), яке адекватно передає зміст цього слова або словосполучення (терміна), наприклад: *metropolitan territory* – територія країни, що має колонії; *alleged offender* – особа, яка підозрюється у вчиненні злочину; *public social welfare institutions* – державні установи, що займаються питаннями соціального забезпечення [1, 36].

Описовий переклад відрізняється від інших способів перекладу тим, що в описових засобах передачі термінів інваріантом перекладу є саме значення

іншомовної одиниці безвідносно до характеру його зв'язку із зовнішньою структурою слова. Іншими словами, описовий переклад полягає в передачі значення англійського слова за допомогою більш менш розповсюдженого пояснення. Цей засіб можна використовувати як для пояснення значення у словнику, так і при перекладі термінів у конкретному тексті. Перед застосуванням цього способу перекладу необхідно переконатися, що в мові перекладу відсутній перекладний відповідник, щоб не створювати термінологічні дублети в мові перекладу.

Таким чином, структурна та семантична близькість перекладу до оригіналу підвищує універсальність заміщення оригінала перекладом. Вона також зменшує можливість непередбачених оригіналом інтерпретацій повідомлення, або, навпаки, “вичищення” з тексту перекладу тих можливих інтерпретацій, що несе в собі оригінал. Для адекватного відтворення вихідного терміну засобами української мови необхідно приділяти увагу його структурним та семантичним особливостям при перекладі. За структурною класифікацією більшість юридичних термінів є похідними та складними, що, на наш погляд, підтверджує та реалізує таку властивість лексичних одиниць юридичної термінології, як “компактна інформативність”. Отже, у процесі перекладу слід звертати увагу на значення суфіксів та префіксів, які є складовою “тіла” терміну, та семантичний зв'язок між компонентами складного терміну. Багатоконпонентні складні терміни викликають особливі труднощі при перекладі. Переклад складних термінів складається з двох основних процедур – аналітичної та синтетичної. Велику роль при перекладі словосполучень відіграє саме аналітичний етап – переклад окремих його компонентів. Характер відносин між його компонентами й визначає порядок та зміст перекладу складного терміну. Синтетичний етап перекладу передбачає вибудування компонентів в залежності від зазначених семантичних відносин і отримання остаточного варіанту перекладу терміну.

Перспективою дослідження є проведення перекладацького аналізу юридичних текстів з урахуванням стилістичних особливостей, лексичних та граматичних трансформацій, що використовуються при передачі юридичних термінів засобами української мови, визначенням рівнів еквівалентності, на яких здійснюється україномовний переклад, та прагматичних особливостей даних текстів.

Література

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової та технічної літератури : лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2001. – Ч. 2. – 304 с.
2. Комарова З. И. Ненормативная терминологическая лексика в отраслевой терминосистеме и терминологическом словаре // 4 Житниковские чтения : актуальные проблемы лексикографирования научных исследований : материалы межвузовской научной конференции / З. И. Комарова. – Челябинск, 2000. – Ч. 1. – С. 15–24.
3. Ліпко І. В. Англійська мова для юристів : підруч. [для студ. та викл. вищ. навч. закл.] / І. В. Ліпко. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 208 с.

4. Переклад англomовної громадсько-політичної літератури : міжнародні конвенції у галузі прав людини / [Черноватий Л. М., Карабан В. І., Ганічева Т. В., Ліпко І. П.]. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 272 с.
5. Полубиченко Л. В. Язык юридической документации как объекта учебного перевода в функционально-стилистическом аспекте / Л. В. Полубиченко // Вестник Московского государственного университета : лингвистика и межкультурная коммуникация. – Москва : Изд-во МГУ, 1999. – Сер. 19. – № 3. – С. 116–129.
6. Скороходько Є. Ф. Позиційна інтерференція термінів як структурна характеристика наукового тексту / Є. Ф. Скороходько // Мовознавство. – 2006. – № 4. – С. 22–32.
7. Хижняк С. П. Правовая терминология и проблемы ее упорядочения / С. П. Хижняк // Правоведение. – 1990. – № 6. – С. 67–71.
8. Циткіна Ф. О. Термінологія й переклад / Ф. О. Циткіна. – Львів : ВЛІ, 1988. – 35 с.
9. Шило В. Генезис і становлення англійської правничої та адміністративної термінології / В. Шило // Вісник Львів. ун-ту. – 2003. – № 11. – С. 126–132. – (Серія : іноземні мови).

Анотація

Дана стаття є спробою розкрити проблему визначення структурно-семантичних характеристик юридичних термінів англійської мови в аспекті україномовного перекладацького процесу, дослідження способів перекладу юридичних термінів засобами української мови, впливу цих особливостей лексичних одиниць юридичної термінології на адекватність та еквівалентність перекладу.

Ключові слова: юридична термінологія, моно- і полікомпонентні терміни, словникова відповідність, семантичний збіг, одно- і багатоеквівалентні терміни, описовий переклад, калькування, транскрипція, транслітерація.

Аннотация

Данная статья является попыткой раскрыть проблему определения структурно-семантических характеристик юридических терминов английского языка в аспекте украиноязычного переводческого процесса, исследования способов перевода юридических терминов средствами украинского языка, влияния данных особенностей лексических единиц юридической терминологии на адекватность и эквивалентность перевода.

Ключевые слова: юридическая терминология, моно- и поликомпонентные термины, словарное соответствие, семантическое совпадение, одно- и многоэквивалентные термины, описательный перевод, калькирование, транскрипция, транслитерация.

Summary

The article is an attempt to cover the problem of English technical terms of law structural and semantic peculiarities in the framework of the Ukrainian translation process, study the ways of their rendering into Ukrainian and the influence of the terminology of law items characteristics on the adequacy and equivalence of the translation.

Keywords: terminology of law, mono- and polycomponental terms, dictionary equivalent, semantic coincidence, mono- and polyequivalent terms, descriptive translation, loan translation, transcription, transliteration.